

กะพ้อ

กะพ้อเป็นพืชสกุลปาล์มที่ชาวบ้านทางภาคใต้รู้จักและนำมาใช้ประโยชน์กันอย่างต่อเนื่องจนถึงปัจจุบัน โดยเฉพาะยอดของกะพ้อชาวบ้านนำมาทำต้มใช้ในเทศกาลประเพณี วัฒนธรรมต่าง ๆ ตั้งแต่การนำต้มมาต้อนรับผู้มาเยี่ยมเยือน การทำต้มเป็นของฝากนำไปเยี่ยมญาติ การนำต้มใช้ในกิจกรรม ทางประเพณีงานแต่งงานก็จะมีการนำเอาต้มใส่ไปด้วย นอกจากประเพณีงานแต่งงานแล้วงานบุญ งานบวช งานเดือนสิบ หรือวันออกพรรษาชาวบ้านก็จะทำต้มนำไปวัดด้วยเช่นกัน และกะพ้อก็ยังมีประโยชน์ ในด้านการกีฬา คือนำเอาลำต้นของกะพ้อมาทำอุปกรณ์กีฬา เช่น นำมาทำไม้คานสำหรับโหนออกกำลังกาย ส่วนยอดนำมาทำต้มใช้แข่งกีฬาชดต้ม (ปาด้ม) ในประเพณีชักพระของภาคใต้

ต้นกะพ้อนอกจากจะมีความสำคัญทางประเพณีและวัฒนธรรมแล้ว กะพ้อก็ยังมีความสำคัญกับวิถีชีวิต สามารถนำเอายอดอ่อนของกะพ้อมาทำเชือกผูกมัดค้ำกล้าในนาข้าว ส่วนลำต้น ทางใบนำมาทำเสื่อ ทำพัด ยอดอ่อนของกะพ้อนำมาปรุงอาหาร ผลก็สามารถนำมากินได้ ส่วนรากกะพ้อยังเป็นยาสมุนไพรอีก จะเห็นได้ว่ากะพ้อสามารถใช้ประโยชน์ได้ทั้งต้น

แต่ในปัจจุบันคนไม่ค่อยรู้จักกะพ้อกันมากนัก เนื่องจากกะพ้อถูกทำลายทิ้งเพื่อนำพืชอื่นมาปลูกทดแทน ประกอบกับภูมิปัญญาต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับกะพ้อไม่ได้มีการนำมาสืบทอดจนทำให้ดูเหมือนว่ากะพ้อไม่ได้มีคุณค่าอะไรมากนัก แต่ถ้าหากเราารู้และศึกษากะพ้อ จะเห็นว่ากะพ้อมีประโยชน์มาก และสามารถนำมาใช้ประโยชน์ได้หมดทั้งต้น ไม่ว่าจะใบ ลำต้น ก็สามารถนำมาดัดแปลงเป็นของใช้ต่าง ๆ ได้ เช่น ทำพัด ทำเสื่อ หรือนำมาห่อเป็นขนม ซึ่งเราเรียกว่า “ขนมต้ม”

กะพ้อ

กะพ้อเป็นพืชสกุลปาล์ม ในสกุลนี้มีอยู่ประมาณ 108 ชนิด การกระจายพันธุ์ของกะพ้อตั้งแต่ประเทศอินเดีย จีนตอนใต้ ประเทศในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ มาเลเซีย ตลอดไปจนถึงบริเวณมิลานีเซีย ตอนเหนือของทวีปออสเตรเลียและมีรายงานว่ามีการกระจายพันธุ์ในประเทศไทยประมาณ 14 ชนิด เช่น กะพ้อเขียว กะพ้อแดง กะพ้อสีลิล กะพ้อเขา กะพ้อหนู เป็นต้น

ลักษณะโดยทั่วไปของกะพ้อ

กะพ้อแดง

ชื่อท้องถิ่น พ้อพรุ ขวน (นราธิวาส)

ชื่อวิทยาศาสตร์ *Licuala paludosa* Gritt.

ชื่อวงศ์ PALMAE

กะพ้อแดง เป็นพืชพวงปาล์ม แตกหน่อขึ้นรวมกันเป็นหมู่ใหญ่ในป่าพรุ ลำต้นสูง 3—5 เมตร เส้นผ่าศูนย์กลาง 4-5 เซนติเมตร

ใบ ใบเป็นใบประกอบรูปฝ่ามือ เรียงวงสลับ แผ่นใบค่อนข้างกลม เส้นผ่าศูนย์กลาง 100 - 150 เซนติเมตร สีเขียวมีใบย่อยมาก ต้นใบสีเหลืองสัวยาว 100 - 200 เซนติเมตร ขอบต้นมีหนาม สั้น ๆ ยาว 1 - 3 เซนติเมตร เรียงเป็นระเบียบจากใหญ่ไปหาเล็ก

ช่อดอก เป็นช่อแยกแขนงกาบหุ้มยอดรูปห่อ 3 - 5 กาบ ดอกสีขาวแกมเขียว รังไข่แยกกัน 3 อัน

ผล ผลกลมสีแดงถึงดำ เส้นผ่าศูนย์กลาง 5 - 6 มิลลิเมตร

ลำต้น ใช้ทำหลักเสาชั่วคราว ใบใช้ทำลังคา ยอดอ่อนนำมาปรุงอาหารรับประทานได้ใช้ห่อข้าวต้ม รากกะพ้อแดงผสมยาอื่น ๆ อมเป็นยาแก้ปวดฟัน ดมดมเป็นยาแก้เลือดพิการ ระบุของสตรีมาไม่ปกติ บำรุงเลือดและช่วยให้เจริญอาหาร

กะป้อเขียว

ชื่อท้องถิ่น ขวน กะป้อเขียว

ชื่อวิทยาศาสตร์ *Licuala spinosa* Wurm.

ชื่อวงศ์ PALMAE

กะป้อเขียว ลักษณะคล้ายกะป้อแดง ต่างกันที่ขึ้นตามที่ลุ่มริมฝั่งแม่น้ำลำธาร และชายขอบพรุ ด้านนอกก้านใบ สีเขียวถึงเหลืองแกมเขียว หนามยาว 0.3 - 1.0 เซนติเมตร เรียงไม่เป็นระเบียบ ขนาดสั้นยาวเรียงปะปนกัน มีผลเดี่ยวในหนึ่งดอก

ใบ ใบอ่อนกะป้อใช้ห่อข้าวต้ม

ยอด ยอดอ่อนต้มผสมยาอื่น กินเป็นยาแก้อาการผดผื่นแดง หรือฝนกับดอก หมูเถื่อนกินเป็นยาแก้หนองใน

ส่วนหัวกะป้อ ที่ติดกับยอด นำมาตำพอกตรงขมับทั้ง 2 ใช้ผ้ารัดไม่ให้ หลุดออก แก้ปวดศีรษะ ปวดประจำเดือน หรือปวดเรื้อรัง

ผลิตภัณฑ์จากกะพ้อ

พาดใบกะพ้อ

อุปกรณ์ในการทำพาดใบกะพ้อ

1. ยอดอ่อนของต้นกะพ้อ
2. หวาย
3. หวายหรือผลิตภัณฑ์สำหรับผูกค้ำพาด
4. สีส้อมผ้า
5. มีด
6. กรรไกรตัดแต่ง
7. เหล็กแหลมสำหรับเจาะรู

ขั้นตอนการทำพาดกะพ้อ

1. การกรีดพ่อนำยอดอ่อนของกะพ้อมาและหนามออก เหลาและตัดให้พอดีเหมาะสำหรับไว้ทำค้ำพาด คือ ดึงกริบใบกะพ้อ 2 ข้างออก ตัดสะดือซึ่งเป็นแกนกลางของกะพ้อออกให้เหลือประมาณ 5 - 6 นิ้ว กรีดใบออกเป็นทางยาวให้กว้างประมาณ 1 เซนติเมตร ใบหนึ่ง ๆ กรีด ให้ได้ประมาณ 18 - 22 แฉก นำไปตากแดด 1 วัน โดยการแขวนให้ปลายลง เพื่อต้องการให้ใบเหี่ยวตรง

2. การลวกน้ำร้อน นำใบกะพ้อที่ตากแดด 1 วัน ไปลวกน้ำร้อน โดยการนำเอาใบกะพ้อที่ตากแดด 1 วัน มาจุ่มแช่ในน้ำเดือดประมาณ 3 นาที จากนั้นนำไปต้มโดยการแขวนทิ้งไว้ 1 คืน นำออกมาตากแดดต่อราวประมาณ 3 วัน จนกว่าจะแห้งแล้วนำไปเก็บไว้ในร่มอย่าให้ถูกฝน ถูกน้ำหรือความชื้น หากต้องการพาดให้มีสีสวยก็นำใบกะพ้อไปย้อมสีตามต้องการ

3. การก่อพาด นำน้ำอุ่นมาพรมใบกะพ้อที่จะสานให้ชุ่มน้ำหรือให้เปียกพอทั่ว แล้วห่อด้วยผ้าทิ้งไว้ประมาณ 10 - 20 นาที เพื่อต้องการให้ใบกะพ้ออ่อนตัวและเกิดความเหนียวไม่แตกขณะสาน จากนั้นนำใบกะพ้อที่นิ่มดีแล้วแยกตรงกลางออกพับตอกข้างซ้ายและขวาให้เท่ากัน เช่น ขนาดพาด ขนาดกลางใช้ 18 ตอก ขนาดใหญ่ใช้ 22 ตอก ส่วนตอกที่เหลือทั้ง 2 ข้าง ให้ดึงออกนำมาใช้เป็นตอกก่อสานพาด

4. การขึ้นพัด นำใบกะพ้อที่เตรียมไว้วางบนพื้น หันก้านเข้าหาตัวผู้สานใช้เท้าข้างหนึ่งเหยียบใบกะพ้อให้กระชับ แผลใบกะพ้อออกเป็นตอก ทำเป็นตอกยื่น นำดอกพ้อมาสลับหัวสลับหางซ้อนกันเป็นคู่จะเริ่มวางตอกก่อข้างใดข้างหนึ่งก่อนก็ได้ แล้วจัดสานขัดเป็นลายขัดอีกข้างหนึ่งให้ได้ 3 คู่ จัดคั้งตอกให้อยู่ในสภาพที่เรียบร้อย และพร้อมที่จะจัดไปสานก่อลายขัดอีกข้างหนึ่งเมื่อก่อตอกก่อ 3 คู่ ทั้งสองข้างเสร็จแล้วให้นำดอกสองข้างมาขัดกันเอง สานขัดเข้ากับตอกยื่น แบบลายขัดไทยโดยยกตอก 1 ตอก แล้วข้ามตอกอีก 1 ตอก ไปเรื่อย ๆ จนสุดตอกในกรณีที่ต้องการทำพัดข้อมสี่ ตอกบางตอกให้นำดอกที่ข้อมสี่แล้ว แทรกเข้าเป็นตอกยื่นหูหรือตอกขัดตามที่ต้องการ

5. การเวียนพัด เมื่อขึ้นพัดเสร็จแล้ว ต้องจัดตอกให้แน่นพอดี ปลายตอกที่เหลือให้สานกลับลงมาถึงขัดและต้องจัดรูปทรงให้สวยงาม ปลายตอกที่เหลือให้รวบมัดไว้ที่ก้านพ้อเตรียมไว้พันเป็นด้ามพัด

6. การพันด้ามพัด นำท่อนหวายสั้น ๆ หรือไม้ไผ่ที่เตรียมไว้ นำมาโค้งประกบครอบปลายก้าน ใบกะพ้อ ให้ช่วงโค้งห่างจากปลายก้านใบราว 1 นิ้ว นำเชือกหวายมาพันทับหวายที่ประกบก้านใบพัดให้แน่นและให้ละเอียดที่สุด สอดห่วงหูตรงปลายด้ามของพัดให้ประณีต

7. การลงสีบนพัด โดยการใช้พู่กันจุ่มสีอะคริลิก วาดรูปพัด ตกแต่งลวดลายต่าง ๆ ลงบนพัดใบกะพ้อ แล้วปล่อยให้แห้งสนิทแห้ง เพื่อเป็นการเพิ่มมูลค่าผลิตภัณฑ์และก่อให้เกิดความแตกต่างของชิ้นงานสำหรับการจำหน่ายต่อไป

เลือกกะพ้อ

อุปกรณ์

1. ทางกะพ้อ
2. มีดพริ้ว
3. มีด
4. หวายเล็ก, ย่านนาง

ขั้นตอนการเตรียมอุปกรณ์ทำเสื่อ

1. การตัดทางกะพ้อ โดยการใช้มีดพริ้วตัดออกมาจากต้นและต้องเลือกทางกะพ้อที่ไม่แก่ไม่อ่อนเกินไปสังเกตสีของทางใบและใบกะพ้อสีจะไม่เข้มมากนักทางจะอยู่ใกล้กับส่วนยอดหรือทางจะไม่ออกสีเหลืองหรือส้ม ถ้าหากทางใบมีสีส้มจะเป็นทางกะพ้อที่แก่เมื่อใช้สานเสื่อน้ำกะพ้อจะแตก
2. เมื่อตัดทางกะพ้อเสร็จเรียบร้อยแล้วก็จะใช้มีดพริ้วหรือมีดคม ๆ เหลาเอาหนามที่ทางใบออกให้หมด แล้วตัดส่วนที่เป็นแผ่นใบออกทิ้ง
3. การลอกหน้ากะพ้อ โดยการใช้มีดผ่าทางใบกะพ้อแล้วแฉะออกเอาเฉพาะหน้ากะพ้ออย่างเดียว ซึ่งมีลักษณะแบน ส่วนอีกด้านมีลักษณะโค้งจะไม่นำมาใช้
4. เมื่อได้หน้ากะพ้อมาแล้วก็นำมาใช้มือหักหน้าของกะพ้อแล้วลอกเอาไส้ก้านใบที่ยังติดอยู่ หลังจากที่ใช้มีดแฉะออกไม่หมดอีกครั้งหนึ่งให้เหลือเฉพาะหน้าใบอย่างเดียว
5. นำหน้าใบกะพ้อมามัดรวมกันแล้วนำไปตากแดดไว้ประมาณ 2 - 3 วัน เพื่อต้องการให้กะพ้อมีสีขาว

วิธีการสานเสื่อกะพ้อ

1. การสานเสื่อกะพ้อจะต้องสานเวลาตอนเช้าหรือตอนเย็น เนื่องจากทางกะพ้อที่เราไปตากแดดจะเหี่ยว เวลาตอนเช้าและตอนเย็นหน้ากะพ้อจะคลายออกจึงเหมาะต่อการสานเสื่อ หากเราต้องการจะสานเสื่อในเวลาอื่น ก็สามารทำได้โดยการใช้น้ำพรมหรือว่าใช้สเปรย์พ่นน้ำดอกไม้วมาใช้พ่นบ่อย ๆ ใบกะพ้อจะคลายใบออก เราสามารถสานเสื่อกะพ้อได้อีกวิธีหนึ่ง ส่วนความยาวของเสื่อที่ต้องการจะสานนั้น ขึ้นอยู่กับทางของกะพ้อที่เตรียมเอาไว้ โดยการวัดเป็นสอก ถ้าความยาวของเสื่อ 3 สอก ก็จะต้องเลือกตัดทางกะพ้อที่มีความยาว 3 สอกด้วยเช่นกัน ถ้าต้องการความยาว 4 สอก ก็ต้องตัดทางกะพ้อที่มีความยาว 4 สอก

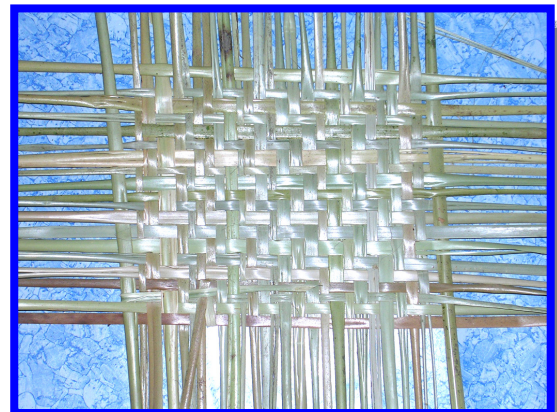
เช่นกัน ส่วนจำนวนหน้ากะพ้อที่ต้องใช้ถ้าเลื่อยยาว 3 ศอก ก็ต้องใช้หน้ากะพ้อ 300 ทาง
ศอกละ 100 ทางตามความต้องการลักษณะของเสือที่ได้จะออกมาในรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัส

2. การขึ้นลายหรือการก่อเสือ เริ่มตั้งหน้ากะพ้อ 4 ซี่ก่อน โดยการขึ้นลายขัด 2 ซี่
หลังจากนั้นก็ขึ้นลาย 2 ตลอด จนสานเสือเสร็จทั้งผืน ตอนเริ่มก่อเสือจะต้อง พับหัวของซี่
กะพ้อไว้ก่อน กันกะพ้อแยกหลุดออกจากกัน การวางซี่กะพ้อต้องวางให้ หน้ากะพ้อขึ้น
ด้านบน

3. การสอดซี่กะพ้อในแต่ละครั้งต้องสอดสลับหัวสลับหางทุกครั้ง เพราะหน้า
กะพ้อที่สอดจากทางใบจะมีความโตไม่เท่ากัน ดังนั้นเวลาสานเสือจะต้องสลับหัวสลับ
หางกันทุกครั้ง

4. เมื่อสานเสือเสร็จทั้งผืนแล้ว ก็จะถึงขั้นตอนการไพรเสือที่ขอบเสือ กว้างประมาณ
3 นิ้ว รอบผืนเสือการไพรโดยการนำซี่กะพ้อมาผ่า 1 ซี่ ของหน้ากะพ้อผ่าให้ได้ประมาณ
3 - 4 ซี่ แล้วนำมาไพรที่ขอบเสือประมาณ 15 ซี่เล็ก ๆ

5. หลังจากไพรขอบเสือเสร็จเรียบร้อยแล้ว ก็นำย่านนางมามัดขอบด้านนอกสุด
ประมาณ 3 รอบ พร้อม ๆ กับการพับหัวของซี่กะพ้อที่เหลือไว้ด้านล่าง เพื่อกันการเลื่อน
แยกหลุดออกจากกันและเพิ่มความสวยงามให้กับเสืออีกด้วย

ต้นกะพ้อ

ยอดกะพ้อ

การกรีดแต่งใบยอดกะพ้อ

การนำยอดกะป้อไปผึ่งแดด

การสานพัดกะป้อ

พัดใบกะพ้อ

ทางใบกะพ้อ

การตัดแต่งทางกะพ้อ

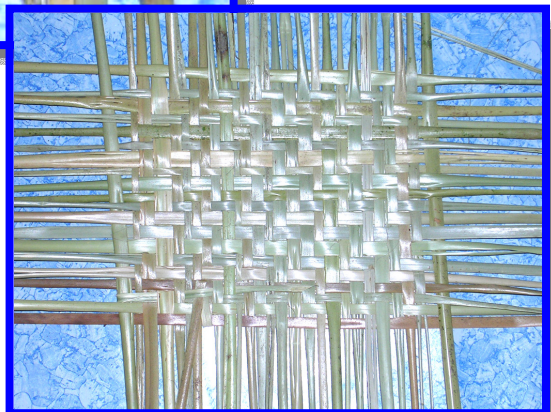
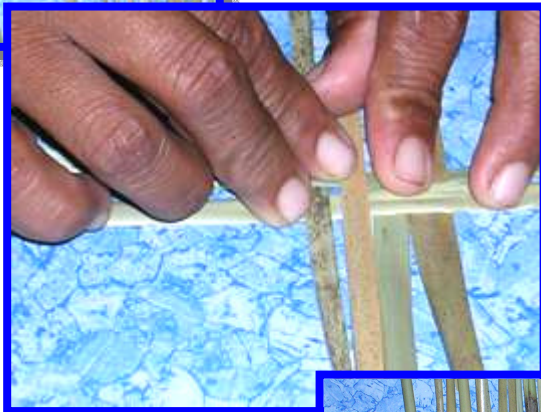
การลอกหน้ากะพ้อ

นำน้ำกะป้อมาผึ่งแดด

การขึ้นรูปเสื่อกะป้อ

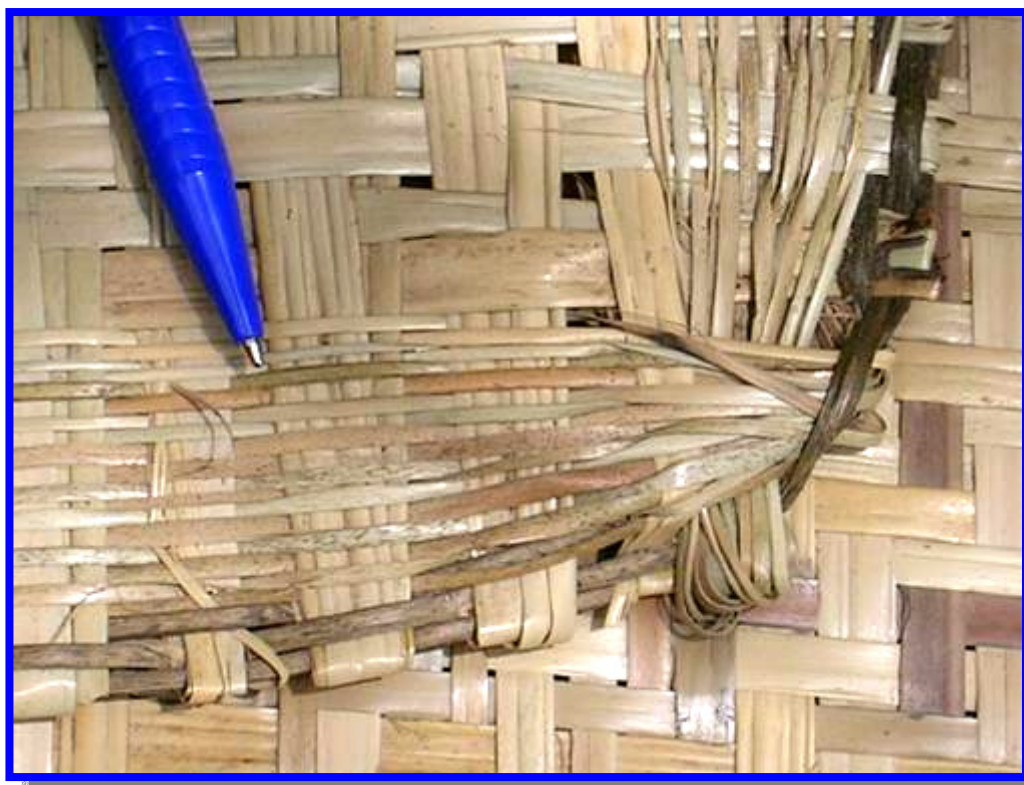

การสานเสื่อกะพ้อ

การทำมมเสื่อ

กะป้อและหัตถกรรมจักสานใบกะป้อ

เอกสารเผยแพร่กิจกรรมศึกษาภูมิปัญญาท้องถิ่น
ศูนย์ศึกษาและพัฒนานวนศาสตร์ชุมชนที่ 17 (พัทลุง)
สำนักจัดการป่าชุมชน กรมป่าไม้
ปีงบประมาณ พ.ศ. 2549

สนใจขอทราบรายละเอียดเพิ่มเติมได้ที่
ศูนย์ศึกษาและพัฒนาวนศาสตร์ชุมชนที่ 17 (พัทลุง)
หมู่ที่ 9 ตำบลตะโหมด อำเภอตะโหมด จังหวัดพัทลุง 93160
โทร. 08-9732-6221
08-6834-0816

คุณจำเริญ หนูเสน
สวนวิทยุ จำเริญ
บ้านเลขที่ 16 หมู่ที่ 12 ตำบลตะโหมด อำเภอตะโหมด จังหวัดพัทลุง 93160
โทร. 08-7899-3958